

kor lenne érdemes a jobbitás szándékával elgondolkodni a jövőn, ha nem az évfordulók alkalmával?

Irodalom

1993. évi LXXXVI. törvény a szakképzésről
2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról
1/2006. (II. 17.) OM-rendelet az Országos Képzési Jegyzékről és az Országos Képzési Jegyzékbe történő felvétel és törlés eljárási rendjéről
S. Arapovics Mária – Brüll Edit – Veres Pál (2008): Felsőfokú szakképzés. In Henczi Lajos – Vass András (szerk.): *A szak- és felnőttképzés szervezés gyakorlata*. Raabe Kiadó, Budapest.
Benkei Kovács Balázs (2008): A turisztikai felsőfokú technikai képzés helyzete és főbb sajátosságai a francia oktatási rendszerben. *Tudományos Közlemények*, 4, 81–101.
EURYDICE (2007a): Focus on the Structure in Higher Education in Europe 2006/2007. National trends in the Bologna Process. 2007. 11. 10-i megtekintés, <http://www.eurydice.org>
EURYDICE (2007b): Organisation du système éducatif en France 2006/2007. 2007. 12. 06-i megtekintés, <http://www.eurydice.org>
OECD (2008): Glossary of statistical terms. 2008. 11. 06-i megtekintés, <http://stats.oecd.org/glossary/>
Hrubos Ildikó – Polónyi István (2000): Az AIFSZ az oktatási rendszerben. *Magyar Felsőoktatás*, 9, 26–27.

Maillard, Dominique – Veneau, Patrick (2003): Les licences professionnelles. Les voies étroites de la professionnalisation à l'université. *Céreq Bref*, 197.
Ministère de l'Éducation Nationale (2008): *Repères et références statistiques sur les enseignements, la formation et la recherche*. 2008. 10. 25-i megtekintés, <http://www.education.gouv.fr/pid316/repere-et-references-statistiques.html>
Sediviné Balassa Ildikó – Bacsí Zsuzsanna – Vidékiné Reményi Judit (2003): *Az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzések nemzetközi elemzése*. Számalk Kiadó, Budapest.
Setényi János (1997): A posztsekunder oktatás. *Educatio*, 2, 224–235.
Veres Pál (2007): A felsőfokú szakképzés a többciklusú képzési rendszerben. Előadás: 10 éves az AIFSZ. AIFSZ Egyesület, Budapest. 2008. 11. 10-i megtekintés, www.fsze.hu
Veres Pál (2008): A felsőfokú szakképzés a felsőoktatás és a szakképzés rendszerében. Eredmények, problémák, megoldások. Előadás: A változó felsőfokú szakképzés. AIFSZ Egyesület, Budapest. 2008. 11. 10-i megtekintés, www.fsze.hu

Benkei Kovács Balázs

ELTE, PPK, Neveléstudományi Doktoriiskola

A lingvisztikai-orális és a vizuális kommunikáció néhány összefüggése

Ferdinand de Saussure (1) svájci nyelvész munkássága nemcsak a nyelvtudomány és a nyelv természetére vonatkozó gondolkodás történetében jelentett fordulatot, hanem erőteljesen hatott a szemiotika mint önálló diszciplína (ki)fejlődésére is. Legnagyobb érdeme, hogy a nyelvet rendszerként fogta fel és vizsgálta, továbbá a nyelvi jelenség jobb megértése érdekében bevezette a 'langue', 'langage' és 'parole' fogalmakat.

A 'langue', 'nyelv' nála nem egyéb, mint a kommunikáció tulajdonképpeni elvont rendszere, a 'langage', azaz „a beszélőképesség társadalmi terméke” (Saussure, 1967, 33. old.) pedig az a „grammatikai rendszer, amely potenciálisan minden agyban létezik, pontosabban az egyének egész közössége agyában, hiszen a nyelv teljességében egyikük agyában sem létezik, hanem teljes mértékben csakis a tömegben” (idézi: Zánthó, 1994). A 'langage', 'nyelvezet' (2) az egész beszéd folyamatot magában foglalja, vagyis azt jelenti, ahogyan a beszéd a gyakorlatban megvalósul. Tehát a 'langage' az a képesség, amelynek révén a nyelvet – például kommunikációban, saussure-i terminológiával 'beszéd'-ben – használni tudjuk, a 'nyelv' pedig az a forma, amely eszközül szolgál a 'langage' konkrét megnyilvánulása számára. A 'langage' tulaj-

donképpen nem más, mint a nyelvhasználati képesség, vagyis a nyelvtudás használatának képessége (*Telegdi*, 1977). A 'parole', 'beszéd' a nyelv egyéni megvalósulása.

Saussure fontosnak tartotta, hogy a nyelvészet valóban a nyelvvel ('langue') foglalkozzon, és ne a beszéddel. Ha szemléletes példával akarunk élni, akkor azt mondhatjuk, hogy a 'nyelv' összehasonlítható egy zeneművel abban a formában, ahogy azt a szerző lejegyezte. Ekkor a karmester elképzelése a műről az ő testesztelt 'beszéd'-e, az pedig, ahogyan az előadáson a zenekar elővezeti a darabot, ezen elképzelés gyakorlati megvalósulása, vagyis a 'nyelvezet'. (3)

E megkülönböztetéssel lehetővé vált a 'langue' és a 'langage' fogalmának korábbi, szűk lingvisztikai értelmezéséhez képest szabadabb használata, ami hatással volt a szemiotikának (4) mint önálló tudománynak a kialakulására, még akkor is, ha a szemiotológiát vagy szemiotikát nem Saussure-től kell számítanunk, hiszen a jelfogalom története hosszú időre nyúlik vissza (*Kelemen*, 2006). A saussure-i nyelvészet azonban jelentős fordulat e történetben, már csak azért is, mert a különböző korábbi elgondolásokat ő kapcsolta össze koherens elméleti egésszé, paradigmatisztikus változást indítva el a nyelvészet történetében. Saussure szigorúan körülhatárolt tárgyat keresett és talált a nyelvtudomány számára. Ez a körülhatárolás azonban kizárt az általa értelmesnek tartott vizsgálódások köréből egy sor olyan kérdést, mely korábban és később is relevánsnak bizonyult a nyelvészeti stúdiumokban. Kimondta ugyan a nyelv társadalmi voltát, ám a nyelv és a társadalom kapcsolatát a nyelvészetén kívüli problémának tartotta. „Ennek a fényében különösen érdekes – hívja fel a figyelmet *Kelemen* (2006) – hogy egy-egy lényeges kérdéssel kapcsolatban analógiákat fedez fel a nyelvészet és a többi társadalomtudomány között.”

Ami a szemiotikát illeti, elmondhatjuk, hogy a nyelvészetnél tágabb körű, általános jel-tudomány, a legáltalánosabb jeltan, ily módon nemcsak a társadalomban, hanem a természetben előforduló jelekkel is foglalkozik. Fő feladata a jelrendszerek, jelek közös vonásainak kutatása, a jelek tipizálása. A 'language' mint szemiotikai kifejezés mai értelemben véve nonverbális jelrendszert jelent, mely a szintagmák, illetve a paradigmák által alkotott két nyelvi „tengellyel” rendelkezik. A paradigmák jelek, a szintagmák rendszerek, szabályok, melyek bizonyos módon helyezik el a jeleket. A lingvisztikában paradigmák a betűk vagy szavak, a szintagma pedig a nyelvtan (bővebben lásd *Damjanov*, 1991).

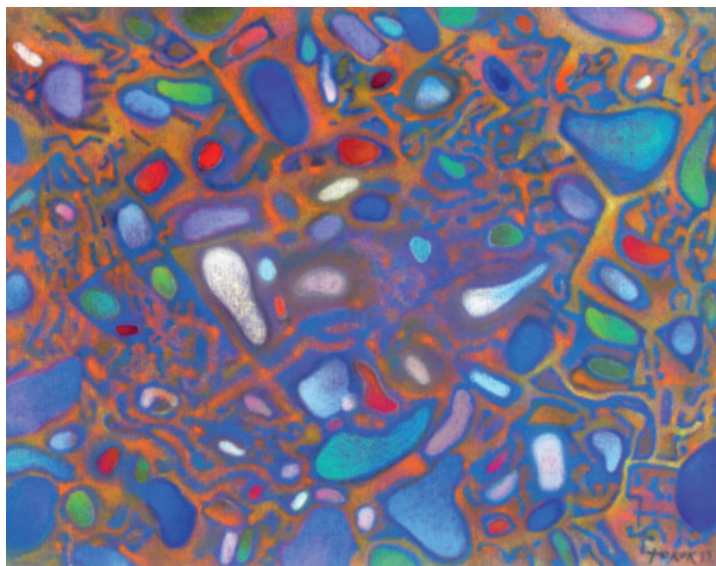
A képzőművészetre vetítve is érvényesek a szemiotika általános törvényei: ahogyan a nyelvtani szabályok szerint összekötött hangok vagy szavak értelmes mondatot alkotnak, ugyanúgy a kompozíciós elvek (egyensúly, kontraszt, ritmus stb.) alapján összekötött képzőművészeti elemek (pont, vonal, szín, struktúra stb.) vizuálisan artikulált „mondatot” képeznek. Ezért a vizuális (képzőművészeti) nyelv képzőművészeti elemekből (paradigmákból) és kompozíciós elvekből (szintagmákból) áll. Ahogyan a nyelvtani szabályok nélkül odavetett hangoknak, betűknek és szavaknak sincsen értelme (kivéve a szubjektív értelmet, ha valaki például saját nyelvet szeretne kitalálni), hasonló módon a kompozíciós, szintaktikus szabályok figyelembevétele nélkül összehordott vonalak, színek és foltok sem képeznek értelmes képzőművészeti vagy esztétikai egységet – többek között gyakran így alakul ki a giccs, vagyis mutatkozik meg a „képzőművészeti nyelvtan” ismeretének hiánya (*Damjanov*, 1991).

A 'nyelv' és a 'beszéd' kölcsönösen feltételezik egymást: beszéd nélkül nincsen nyelv, nyelv nélkül nincsen beszéd. Mégis van köztük különbség: a nyelv a szintaktikus szabályok és elemek általános rendszere, a beszéd pedig a nyelv gyakorlati, individualizált és individuális megnyilvánulása. A beszéd tehát a kommunikáció médiumon keresztül valósul meg. A verbális beszédhez a tüdő, a hangszálak, a száj- és orrüreg, valamint a nyelv szükséges, és persze a levegő; a vizuális kommunikációhoz/beszédhez képzőművészeti-technikai eszközök kellenek (ceruza, rajzszén, ecset, festővászon stb.), a kezünk és a motorikus képesség. (És persze mindkettőhöz az agy.) A különböző médiumoknak saját nyelvük lehet: ugyanaz a kéz különböző vonalakat húz rajzszénnel (hamvas, bársonyos),

pittkrétával, por- és olajpasztellel, kemény vagy puha ceruzával, rapidográfal (szép, egyenes és egyenletes), ecsettel (eleven), tollal (éles) vagy éppen számítógéppel (egérrel, penmouse-zal), hogy a legmodernebb technikát is megemlítsük. A kéz nyomásától és tartásától, továbbá a papír fajtájától függően is más-más hatást keltenek a ceruza-, szén- vagy tollvonalak.

A lingvisztikai és képzőművészeti (vizuális) beszéd megkülönböztetésének kitűnő példáit találjuk René Magritte alkotásai között. A *La trahison des images* (A képek árulása) című művén például egy pipát mutat be, teljesen realiztikus módon, úgy, hogy az dohányreklám érzetét keltse. Alá még odafestette a következő szöveget: „Ez nem pipa.” („Ceci n'est pas une pipe”). Ez ellentmondásnak tűnik, de gyakorlatilag igaz – a festmény nem pipa, csak a pipa képe. Ahogy maga megfogalmazta: „A hírhedt pipát, hát azt eleget a szememre vetették! De mégis: meg tudják tömni az én pipámat? Nem, ugyebár, hiszen ez csak ábrázolás. Ha tehát azt írtam volna a képem alá, hogy »Ez pipa«, hazudtam volna!” (5) „Lehet, hogy leegyszerűsítésnek tűnik, de teljesen mehökkentő egy olyan ember számára [...] aki nem gondolkodik.” (idézi Huzjak, é. n.) (6) Hasonló „ugratásokat” gyakran elkövetett. Ezekben a *Ceci n'est pas* (Ez nem...) munkákban azt kívánta hangsúlyozni, hogy a műalkotásnak nem az a lényege, hogy realista módon ábrázolunk-e egy dolgot – mert a kép csak reprezentációja a valóságnak, és nem maga a valóság. Ámde a dologról alkotott képzetet vagy fogalmat mégis bevontuk magába a jelbe, tehát a nyelvi jel a dolgok képmása lévén nem önkényes, hanem természetes módon vonatkozik, „hasonlít” a dolgokra, akkor is, ha természetesen nem azonos azokkal.

Sem maga a leírt szó (pipa), sem a lefestett pipa nem azonos magával a tárggyal, mivel annak csak nyelvileg vagy vizuálisan kifejezett fogalmáról van szó. Erre építhetjük fel a vizuális absztrakciót is. Itt a „hasonlít” szót épp azért tettük idézőjelbe, mert a hasonlítás sokféle lehet, nem csak a tárgy pontos külső képi visszatükröződése. A nyarat ábrázolhatjuk realista módon, például egy nyári táj megfestésével. Idézzük csak ide Paál László *Barbizoni táj* című művét. (7) De megközelíthetjük allegorikusan, emberi alakban, ahogyan ezt Giuseppe Arcimboldo itáliai festő tette, és teljesen elvontan is, csak a színekkel, a kompozícióval, a formákkal, a ritmussal érzékeltetve a nyár hangulatát, ahogyan azt Torok Sándornál (8) látjuk például a *Francia nyár* (1. ábra) című munkájában.

1. ábra. Torok Sándor: *Francia nyár*, 1999, pasztell, 50x65 cm (Reprodukció: Láng Eszter)

Huzjak (é. n.) Damjanovra (1998) hivatkozva felhívja a figyelmet, hogy a Magritte-éhez hasonló kísérletet úgy is elvégezhetünk például, hogy nagy, kék betűkkel felírjuk az alábbi színfogalmat: sárga. „Ezzel szakadást teremtettünk a vizuális forma és a verbális tartalom között, ami segítséget nyújthat ahhoz, hogy megszabaduljunk a

sematikus látásmódtól” (Damjanov, 1998). És segítséget nyújthat ahhoz is, tegyük hozzá, hogy közelebb kerülünk az absztrakt képzőművészet világának megértéséhez is.

Említsük meg végül azt is, hogy a paradigmák diszciplinárisak, a szintagmák pedig interdiszciplinárisak. Ez azt jelenti, hogy a paradigmán keresztül felismerjük, melyik tudomány- vagy művészeti ágról van szó: a zenében a kották, a matematikában a számok, a táncban a mozdulatok, a lingvisztikában betűk és szavak, a képen a színek, vonalak stb. a paradigmák. A szintagma a komponálás kategóriája; egy szintagmatikus szabály minden diszciplinának megfelelhet, így interdiszciplináris. Könnyen elképzelhetünk például tükörszimmetrikus kottákat (dó-ré-mi-mi-ré-dó), tükörszimmetrikusan elhelyezett mértani testeket vagy számokat (1–2–3:3–2–1), tükörképben mozgó táncosokat, palindromát (9) („A pipitéri rétipipa”) vagy tükörszimmetrikusan megfestett színeket a papíron. Így a paradigmák és szintagmák nyelvi alkalmazása lehetővé teszi azt is, hogy megtaláljuk az oktatásban a tantárgyak közötti magasabb rendű, strukturális összefüggést. A tematikus korrelációtól eltérően, amikor a tantárgyakat az azonos téma köti össze (faleveleket festünk a rajzórán, falevelekről olvasunk verset a magyarórán, tanulmányozzuk a faleveleket a természetismeret-órán stb.), a strukturális korrelációnál tartalmi fogalmakra építjük fel az órákat, amilyen például a szimmetria, a ritmus vagy a vonal.

Ezért ha zenét festünk tanórán (nem vizuális motiváció), nem az élményre, hanem a kompozícióra kell összpontosítani – hívja fel a figyelmünket Damjanov (Huzjak, é. n.). Meghallgatunk a gyerekekkel egy néhány perces zenei kompozíciót, amely világosan elkülönülő elemeket tartalmaz, utána pedig megkérjük őket, hogy „fordítsák le”: azt kell tehát bemutatniuk/ábrázolniuk, hogy milyen kontraszt felel meg vizuálisan, tehát képi formában a zenében hallott kontrasztoknak (például hangos-halk, magas-mély, gyors-lassú, egyetlen hangszer – zenekar, egy tónus – akkord).

Az elemzés is a szóhoz és a képhez kötődik. A szavak azonban könnyen tévútra vihetnek, ha nem gyakoroltuk be az elemzés mesterségét. Ezért képes zavarba hozni Magritte, például *Az álmok kulcsa* vagy *A szavak és a képek* című műveivel, amelyekben a felírt szavak és az ábrázolt tárgyak nem azonosak. A festő itt is a nyelv, az ábrázolás és a művészet viszonyával játszik, és arra mutat rá, hogy az ábrázolás önkényes lehet, és akármit használhatunk jelként. A lingvisztika nyelve mást mond, mint a vizuális. És ugyanezért tudnánk nehezen elmesélni egy vizuálisan képzetlen ember számára azt, hogy például mi van a fenti Torok-képen.

Jegyzet

(1) Ferdinand de Saussure (1857–1913) a modern nyelvészet megteremtője. A genfi egyetemen tartott előadásaiból tanítványai adták ki *Bevezetés az általános nyelvészetbe* című tanulmányát 1916-ban.

(2) A magyar ’nyelvezet’ nem fedi le teljesen a francia ’langage’ tartalmát!

(3) <http://nyuz.elte.hu/archiv14/szam13/nyelvi.htm>

(4) Korábbi elnevezéssel: szemiológia.

(5) „La fameuse pipe, me l’a-t-on assez reprochée! Et pourtant, pouvez-vous la bourrer ma pipe? Non, n’est-ce pas, elle n’est qu’une représentation. Donc si j’avais écrit sous mon tableau ‘Ceci est une pipe’,

j’aurais menti!” http://fr.encarta.msn.com/encyclopedia_761553824/magritte_ren%C3%A9.html

(6) Bényi, 1983, 105. kép, hivatkozik rá: <http://www.kieselbach.hu/m-13940>

(7) Torok Sándor festőművész (1936–2006). http://artportal.hu/lexikon/muveszek/torok_sandor
Délvidéki Képzőművészeti Társ, <http://dkvmmi.org.yu/index.php?cont=listitems&szervo=t> Kortárs magyar művészeti lexikon, 2001, III. kötet, 707–708.

(8) Palindroma: olyan szó vagy szókapcsolat, amely visszafelé olvasva is ugyanaz.

Irodalom

A modern festészet lexikona. (1974) Corvina, Budapest.

Bényi László (1983): *Paál László 1846–1879.* Budapest, 1983. 105. kép.

Damjanov, J. (1998): „*Umjetnost avantura*”. Hermes izdavaštvo, Zagreb.

Damjanov, J. (1991): „*Vizualni jezik i likovna umjetnost*”. Zagreb.

Délvidéki Képzőművészeti Társ. 2009. január 4-i letöltés, <http://dkvmmi.org.yu/index.php?cont=listitems&szervo=t>

Huzjak, Miroslav (é. n.): Jezičnost i vizualni jezik: riječ i slika: 2009. január 4-i letöltés,

<http://likovna-kultura.ufzg.hr/likovnijezik.htm>

Kelemen János (2006): A nyelv fogalma Saussure előtt és után. Előadás. Saussure-emlékülés, MTA, 2006. <http://www.mta.hu/index.php?id=2989> Letöltve: 2009. január 4.

Kortárs magyar művészeti lexikon. (2001) Enciklopédia Kiadó, Budapest.

Magritte, René (é. n.) Encarta. 2009. január 4-i letöltés, http://fr.encarta.msn.com/encyclopedia_761553824/magritte_ren%C3%A9.html

Saussure, Ferdinand de (1967): *Bevezetés az általános nyelvészetbe.* Gondolat, Budapest.

Telegdi Zsigmond (1977): *Bevezetés az általános nyelvészetbe.* Tankönyvkiadó, Budapest.

The Magritte Site (é. n.): 2009. január 4-i letöltés, <http://www.magritte.com/>

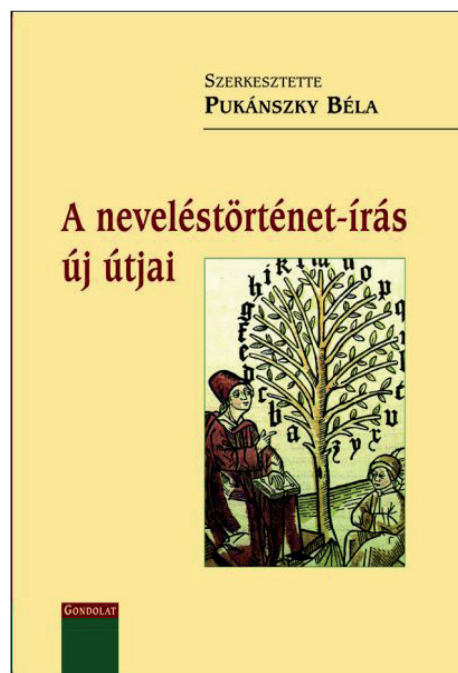
Torok Sándor festőművész. (é. n.) Artportal. 2009. január 14-i letöltés, http://artportal.hu/lexikon/muveszek/torok_sandor

Zánthó Róbert (1994): Generalia. Szeged.

<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/r5.htm>, 2009. január 4-i letöltés.

Láng Eszter – Torok Melinda

Debreceni Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar,
Világgazdaság és Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék
– Szabadka, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű
Tanítóképző Kara

A Gondolat Kiadó könyveiből